

1.01
Prejeto 8. 10. 2001

UDK 325.2(79=163.6)

Darko Friš*

Ameriški Slovenci in leto 1941

IZVLEČEK

Pod vtisom napada na Poljsko in začetka 2. svetovne vojne so ameriški Slovenci leto 1941 pričakali v strahu pred vojnimi grozotami, ki so grozile "stari domovini". Nihali so med upanjem, da bo Jugoslaviji uspelo ohraniti nevtralnost in da se bo uspela izogniti pristopu k silam Osi na eni in bolj realnimi pričakovanji na drugi strani, da bo Jugoslavija pristopila k silam Osi, ali pa jo bo uničil njihov vojaški stroj. Na osnovi tiska vseh nazorskih usmeritev, ki so ga izdajali v ZDA Slovenci, prikazuje avtor kako je večina ameriških Slovencev sprejelo vojno in razkosanje "stare domovine" kot osebno tragedijo, bilo pa je tudi nekaj takšnih, ki so sprejeli razpad Jugoslavije z navdušenjem. Ameriški Slovenci so kmalu po napadu na Jugoslavijo pričeli z organiziranjem pomoči trpečim rojakom; ustanovili so Jugoslovanski pomožni odbor-slovensko sekcijo in Pomožno akcijo slovenskih župnij. Po napadu in okupaciji Jugoslavije so ameriški Slovenci za razliko od trpečih rojakov živeli še naprej svobodno, a pod vedno večjim pritiskom grozeča vojne nevarnosti. V vojaško kolesje so se vključili tudi ameriški Slovenci, ki so kot naturalizirani državljani potrdili lojalnost svoji "novi domovini". Sredi leta 1941 se je že nekaj tisoč slovenskih priseljencev urilo pod ameriško zastavo. Japonski napad na Pearl Harbor 7. decembra 1941 je potegnil ZDA v vojno viхро, s tem pa so tudi ameriški Slovenci postali aktivni udeleženci 2. svetovne vojne.

Ključne besede: Ameriški Slovenci, izseljenstvo, 2. svetovna vojna, ZDA, izolacionizem, tisk

ABSTRACT

AMERICAN SLOVENES AND 1941

Alarmed by the German invasion of Poland, American Slovenes entered the year 1941 fearing that the horrors of war threatened their 'old homeland' as well. Their feelings swung between the hope that Yugoslavia would be able to preserve its neutrality and the fear that it might join the Axis Powers or be destroyed by their military machine. On the basis of press articles by Slovenes of all political backgrounds published in the US at that time, the author shows that most American Slovenes experienced the war and the carving up of their 'old homeland' as a personal tragedy, although there were also some who welcomed the collapse of Yugoslavia with enthusiasm. Soon after the invasion of Yugoslavia, American Slovenes began organising aid for their suffering compatriots by founding the Slovene Section of the Yugoslav Auxiliary Committee (Jugoslovanski pomožni odbor - Slovenska sekcija) and the Auxiliary Campaign of the Slovene Parishes (Pomožna akcija slovenskih župnij). American Slovenes enlisted in the US military forces thereby demonstrating their loyalty as naturalised citizens to their 'new homeland'. By the second half of 1941 several thousand Slovene

* Dr., izredni profesor, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160; e-mail: Darko.Fris@uni-mb.si

emigrants were undergoing military training under the American flag and were, together with their host country, drawn into the Second World War on 7 December 1941 after the Japanese attack on Pearl Harbor.

Key words: American Slovenes, emigrants, Second World War, USA, isolationism, press

"Naša nesrečna stara domovina"¹

Ameriški predsednik Roosevelt si je pred začetkom druge svetovne vojne prizadeval preprečiti vojno, v svojih mirovnih pobudah pa je imel zavezane roke zaradi ameriških zakonov o nevtralnosti in zaradi javnega mnenja, naklonjenega ameriški izolaciji. Julija 1939 je poskušal senatorje prepričati o nujnosti sprememb zakonodaje o nevtralnosti, vendar so zagovorniki ameriške izolacije spremembe preprečili. Po napadu na Poljsko 1. septembra 1939 in z vstopom Velike Britanije in Francije v vojno pa se je javno mnenje v ZDA začelo hitro spreminjati. Večina ameriških državljanov je celo močnejše kot med prvo svetovno vojno podprla zaveznike, saj so v nacizmu videli nevarnost za svetovno demokracijo. Novembra 1939 je ameriški kongres sprejel nov zakon o nevtralnosti, ki je dovoljeval prodajo vojnega materiala v vojno vpletenim stranem po principu "plačaj in pelji", ameriškim trgovskim ladjam pa prepovedoval plovbo v vojnih conah. Na takšen način so omogočili Britancem in Francozom nakup ameriškega vojaškega materiala, vse dokler bi imeli dovolj ladij in denarja. Večina Američanov je verjela, da lahko Britanci in Francozi vojno izbojujejo sami, zato so bili toliko bolj presenečeni ob hitrem francoskem vojaškem zlomu. Francoski zlom je sprožil verjetno največjo razpravo v ameriški zgodovini, razpravo, ki ni potekala samo v Kongresu in tisku, temveč tudi med ljudskimi množicami po vsej državi. Polemika je potekala med pristaši ameriškega intervencionizma na eni strani in ameriške nevtralnosti na drugi. Že leta 1940 je dve tretjini Američanov zavrglo izolacionizem; bili so prepričani, da je pomembnejše poraziti Hitlerja, kakor se ne vključiti v vojno. Zaradi podpore javnega mnenja je politika administracije postajala vse bolj čvrsta v izgradnji obrambe. Septembra 1940 so v ZDA prvič izvedli mirnodobno vojno regrutacijo² in vojaško suknjo so začeli oblačiti tudi ameriški Slovenci.

Pod vtisom napada na Poljsko in z začetkom 2. svetovne vojne so ameriški Slovenci leto 1941 pričakali v strahu pred vojnimi grozotami, ki so grozile "stari domovini". Prve vesti februarja 1941 so govorile o tem, kako naj bi nemške čete zasedle Bolgarijo in od tod priskočile na pomoč italijanskim četam, ki so se tako klavrno bojevale z Grki.³ Ker pa naj bi bili v spor vpleteni še Turki in Sovjeti, je

¹ Glasilo K.S.K. Jednote, Cleveland (Ohio), (dalje Glasilo K.S.K. Jednote), 21. 5. 1941, str. 2; *Naša nesrečna stara domovina*.

² Henri Bemford Parks: Istorija Sjedinjenih Američkih država. Beograd 1986, str. 652-655.

³ Prosveta, Chicago (Illinois), (dalje: Prosveta), 11. 2. 1941, str. 1; *Angleški premier svari Bal-kance*.

Hitler spremenil svoje namere in začel pritiskati na Jugoslavijo, naj odstopi svoje ozemlje za prehod nemškimi četam v Grčijo.⁴

Za lažje predstavljanje, kakšno razpoloženje je vladalo med slovenskimi izseljenci v Ameriki ob začetku leta 1941, so ilustrativni prvi odmevi na omenjene dogodke v slovenskih časnikih, ki so izhajali v ZDA. Iz komentarjev na prvih straneh slovenskih listov veje zgroženost, obenem pa nekak zmerno naivni optimizem. Komentatorji so o stališču jugoslovanske vlade do nemške uporabe jugoslovanskega ozemlja za prehod vojaških enot samo ugibali, prepričani pa so bili, da je bila večina Jugoslovancev na strani Združenih držav in Velike Britanije in da nasprotujejo silam osi. Povsem nerealno so prepričevali svoje bralce, da bi se lahko jugoslovanska vojska za obrambo domovine dovolj učinkovito "*postavila nižje v Srbiji, v balkanskem gorovju, ki se vleče preko Bosne in Srbije v Bolgarijo*". Jugoslovani bi morali po njihovem mnenju braniti eno samo cesto in železnico, ki bi jo razstrelili, in tako nemškim motoriziranim enotam onemogočili napredovanje. Po drugi strani pa so se zavedali nemške premoči v zraku, ki bi lahko odločila vojno v Jugoslaviji, in bili dovolj realni v predvidevanjih, da "stara domovina" v primeru napada ne more računati na pomoč sosedov. Vedeli so, da Jugoslavija v tem času ni mogla računati niti na pomoč Angležev, ugoden razplet za Jugoslavijo pa bi bil le v primeru angleške zmage v Afriki, ki bi ji sledila še angleška invazija na Balkan. Ta naj bi opogumila sosednje države in Turčijo, po angleškem izkrcaju v Franciji pa bi prišlo do splošne vstaje okupirane Evrope.⁵ Ker pa so bile vse to tudi po njihovem mnenju le pobožne želje, so v resnici upali le, da bo Jugoslavija v teh viharnih časih uspela obdržati nevtralnost.⁶

Zanimivo pa je, da lahko iz vseh komentarjev razberemo, kako zelo so ameriški Slovenci ob izbruhu vojne v Evropi zaupali svoji "novi domovini" in kako zelo so verjeli, da bo v pravem času preprečila grozečo katastrofo. Ameriškega sodelovanja neposredno niso omenjali, na upanje o vojaški pomoči ZDA "stari domovini" pa pričajo te besede, objavljene v konzervativnem časniku Ameriška domovina 21. januarja 1941: "*Daj Bog in sreča junaška, pa Zedinjene države, ki bodo pri vsem tem igrale glavno vlogo*".⁷

Tudi v naslednjih mesecih so ameriški Slovenci budno in s tesnobo spremljali politično dogajanje v Evropi in Jugoslaviji. Nihali so med upanjem, da bo Jugoslaviji uspelo ohraniti nevtralnost in da se bo uspela izogniti pristopu k silam osi na eni strani in bolj realnimi pričakovanji na drugi, po katerih bo Jugoslavija pristopila k silam osi, ali pa jo bo uničil njihov vojaški stroj.⁸ V začetku marca, ko je pristopila k Trojnemu paktu še Bolgarija, je bilo upanja po srečni razrešitvi krize v Jugoslaviji vedno manj tudi med ameriškimi Slovenci. Slabe slutnje je potrjevala uvedba splošne mobilizacije v Jugoslaviji⁹ in stalni pritiski tako Nemčije¹⁰ kot Anglije, naj Jugoslavija končno sprejme odločitev o svojem zavezništvu.¹¹

⁴ Ameriška domovina, Cleveland (Ohio), (dalje: Ameriška domovina), 8. 1. 1941, str. 1; *Skrajno napet položaj na Balkanu*; Ameriška domovina, 15. 1. 1941, str. 1; *Hitler meče zdaj oči po Jugoslaviji*.

⁵ Glasilo K.S.K. Jednote, 21. 1. 1941, str. 2; *Ost proti Jugoslaviji*.

⁶ Glasilo K.S.K. Jednote, 12. 3. 1941, str. 1; *Pismo iz domovine, Današnji položaj, Jugoslavija - Balkanska Švedska*.

⁷ Glasilo K.S.K. Jednote, 21. 1. 1941, str. 2; *Ost proti Jugoslaviji*.

⁸ Prosveta, 13. 3. 1941, str. 2; *Kritična ura Jugoslavije*.

⁹ Ameriška domovina, 6. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija je odredila splošno mobilizacijo*.

¹⁰ Prosveta, 12. 3. 1941, str. 1; *Nemčija ojačala pritisk na Jugoslavijo*.

¹¹ Ameriška domovina, 7. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija je na pragu odločitve za bodočnost*.

Ameriški Slovenci so se zavedali, da je Jugoslavija, ki je bila od začetka marca obkrožena s članicami Trojnega pakta že z vseh strani razen na meji z Grčijo, pod silovitim pritiskom.¹² Ker je bila večina ameriških Slovencev v skladu z zunanjo politiko ZDA izrazito antinacistično in antifašistično usmerjena, so skušali vplivati na jugoslovansko vlado, da odkloni nemško in italijansko nadvlado. Tako je treba razumeti tudi telegram, ki so ga 7. marca 1941 iz uredništva časnikov Ameriška domovina poslali jugoslovanskemu ministrskemu predsedniku Dragiši Cvetkoviću: "*Ameriški Slovenci pričakujemo, da se Jugoslavija ne bo nikdar uklonila svojim dednim sovražnikom in da ne bo podpisala nobenega pakta z osiščem, ker bi s tem za vedno izgubila svojo, tako težko pridobljeno svobodo in neodvisnost. To željo vehementno izraža 300.000 Slovencev v Združenih državah ameriških.*" V uredništvu časnika so se zavedali, da njihova brzojavka najbrž ne bo imela pomembnejšega vpliva na stališče jugoslovanske vlade - s tem dejanjem so želeli le izpolniti svojo dolžnost in povedati mnenje "vseh" ameriških Slovencev.¹³ Podobne brzojavke so na jugoslovansko vlado naslovili tudi drugi slovenski časniki ter slovenska društva in organizacije (med njimi tudi konzervativni časnik Glasilo K.S.K. Jednote¹⁴ in bratska podporna organizacija Kranjsko slovenska katoliška jednota¹⁵). Za "svobodo" svoje "stare domovine" in zavrnitev pristopa k Trojnemu paktu so se v telegramih in pismih zavzemali tudi bolj in manj znani posamezniki. Med prvimi se je oglašil pisatelj Louis Adamič,¹⁶ ganljivo pa je tudi pismo ameriške Slovenke Mary Lack: "*Bog daj, da bi se naša Jugoslavija ne priključila diktatorjem. Čeprav smo državljani svobodne Amerike, pa nam vendar ne bo nihče iztrgal ljubezni iz naših src do naše lepe domovine. Bog živi Jugoslavijo.*"¹⁷ Pisma in brzojavke z zahtevami jugoslovanskim oblastem, naj ne pristopijo k silam Osi, so pošiljale tudi organizacije in posamezniki drugih jugoslovanskih priseljencev.¹⁸

Med ameriški Slovenci pa so obstajali tudi takšni, ki so bili mnenja, da bi bilo s pragmatičnega stališča za Jugoslavijo boljše, če pristopi k Trojnemu paktu, saj se lahko le tako izogne vojni. Takšnih mnenj v časnikih večinoma niso objavljali, le prezirljivo so namigovali na drugače misleče. Zato je zanimivo pismo neznanega avtorja, ki je očital uredniku Ameriške domovine Jamesu Debevcu: "*Sedaj pa pogledajte, kaj ste storili z Jugoslavijo. Pahnili ste jo v vojsko, ko ste podpihovali že tako divje Srbe. Sedaj bodo razbili našo lepo domovino in povem vam, da ste krivi tudi vi nekaj, ker ste jih podpirali.*" Ogorčeni pisec je bil nastrojen tako proti Nemcem kot tudi proti Angležem - za oboje naj bi veljalo, da želijo le podjarmiti druge narode. V nadaljevanju je obsodil prizadevanje ameriških Slovencev: "*Zakaj ste našuntali Srbe, da so se šli pobijati za Angleže? Sedaj pa si izprašajte vest, koliko ste krivi vi k tej moritvi. Da, Mr. Debevc, tudi vi včasih pišete velike budalosti in če ste tako za Jugoslavijo, pa pojdite tja, pa se tepite zanjo. Pa mislim, da vam smrdi. Vi imate samo velik jezik. Tepo naj se drugi, ki so bolj*

¹² Prosveta, 17. 3. 1941, str. 1; *Jugoslovanska vlada se še vedno obotavlja.*

¹³ Ameriška domovina, 7. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija ne sme prodati svoje svobode.*

¹⁴ Glasilo K.S.K. Jednote, 12. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija ne sme prodati svobode.*

¹⁵ Ameriška domovina, 10. 3. 1941, str. 1; *KSKJ apelira na Jugoslavijo, da ne pristopi k osišču.*

¹⁶ Ameriška domovina, 8. 3. 1941, str. 1; *Pisatelj Adamič proti pristopu k osišču*; Prosveta, 18. 3. 1941, str. 2; *Kaj stori Jugoslavija.*

¹⁷ Ameriška domovina, 10. 3. 1941, str. 1; *Mary Lack, Jugoslavija naj ostane svobodna.*

¹⁸ Ameriška domovina, 8. 3. 1941, str. 1; *Ameriški Srbi apelirajo na vlado v Jugoslaviji, naj ne podpiše zveze z osiščem.*

neumni kot vi."¹⁹

Marec 1941 je minil v ugibanjih ali bo Jugoslavija pristopila k trojnemu paktu ali ne. Časnik *Ameriška domovina* je 12. marca objavil članek z naslovom "*Jugoslavija bo čakala s podpisom do sobote*"²⁰ in dan kasneje članek "*Jugoslavija je baje pripravljena, da poda prijateljsko roko osišču*".²¹ Zaradi teh novic so iz Amerike še naprej "deževali protesti proti pristopu k osišču". Poleg že prej omenjenih je v naslednjem tednu proteste jugoslovanski vladi proti pristopu k Trojnemu paktu poslalo več sto posameznikov, različne organizacije in uredništva časnikov.²² Kljub napovedim se je jugoslovanska vlada še naprej obotavljala, da bi storila odločilen korak.²³ Komentator časnika *Ameriška domovina* je 15. marca zapisal: "*Ne vemo, toda sodimo pa, da so ravno ti protesti iz Amerike in Kanade ustavili jugoslovanski vladi roko, da ni že podpisala sramotne zveze s totalitarnimi državami. Ne vemo, morda bo to storila kljub našim protestom, toda državnikom se bo pri tem tresla roka. Ne verjamemo, da bi bilo jugoslovanski vladi vseeno, kakšno je naše mnenje glede tega. Pa naj ji bo vseeno ali ne, ve pa zdaj kaj mislimo. Jugoslovanska vlada ve, da nas bo, ameriških Jugoslovanov v dno duše sram, če bo naša rojstna domovina postala zaveznica Italijanov, Japoncev in Nemcev. Mi, ki nismo storili malo, ko se je ustvarjala Jugoslavija, mislimo, da imamo tudi sedaj nekaj besede, ko se odloča njena nadaljnja usoda, ko se odloča, ali bo ostala v vrsti svobodnih in klenih držav, ali pa bo postala dekla Mussolinija, Hitlerja in rumenega japonskega plemena. Ne, ni bilo vseeno, če smo pošiljali iz Amerike tiste brzozavke ali ne. Če so kaj zalegle, bomo videli. Toda, če nismo ž njimi dosegli drugega, smo pokazali Amerikancem kje stojimo, da ne bodo kazali za nami kot izdajalci velikih idej Roosevelta, za katere ideje se tako ogrevamo in se ogrevajo tudi tisti, ki zdaj pravijo, da take brzozavke nimajo pomena. /.../ Vsa čast tistim, ki so poslali proteste in apele v Beograd, pa naj so že kaj dosegli ali ne. Svet naj ve, kakšnega kova smo ameriški Jugoslovani. Rečemo še to, da če bo Jugoslavija pristopila osišču, da bomo, da bomo pretrgali ž njo vsako zvezo in ji obrnili hrbet, če bo kdaj potrebovala pomoč ameriških Jugoslovanov, kot jo je že."²⁴ Podobne komentarje so objavljali tudi v drugih ameriško-slovenskih časnikih.²⁵*

Po pisanju ameriško-slovenskega časopisja je v Jugoslaviji še naprej potekala prava diplomatska vojna. Kljuke vodilnih jugoslovanskih politikov so si podajali nemški, italijanski, angleški, turški in ameriški diplomati. H knezu namestniku je prišel tudi ameriški poslanik Lane, ki je prinesel obljube in zagotovila predsednika Roosevelta, da bodo ZDA jugoslovanski vladi poslale vojaško pomoč, kakor hitro bodo sprejeli predlog o posojilih. Ameriške obljube o vojaški pomoči Jugoslaviji so pomenile žarek upanja tudi za ameriške Slovence. Na podlagi ameriških, pa tudi angleških in turških obljub, so se v časnikih pojavile vesti, da se bo Jugoslavija pridružila Angliji, Turčiji in Grčiji v boju zoper sile osi.²⁶

¹⁹ *Ameriška domovina*, 17. 4. 1941, str. 2; *Ta se ne strinja z vami*.

²⁰ *Ameriška domovina*, 12. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija bo čakala s podpisom do sobote*.

²¹ *Ameriška domovina*, 13. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija je pripravljena da poda prijateljsko roko osišču*.

²² *Ameriška domovina*, 13. 3. 1941, str. 1; *Iz Amerike dežujejo protesti proti pristopu k osišču*.

²³ *Ameriška domovina*, 14. 3. 1941, str. 1; *Hitler postaja zelo nepotrpežljiv, ker se Jugoslavija ne odloči*; *Ameriška domovina*, 15. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija se še vedno obotavlja; Nemčija in Italija že grozita*; *Glasilo K.S.K. Jednote*, 19. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija pred odločitvijo*.

²⁴ *Ameriška domovina*, 15. 3. 1941, str. 2; *Mi pa ne mislimo tako!*

²⁵ *Prosveta*, 24. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija se še vedno upira pritiskom*.

²⁶ *Ameriška domovina*, 18. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija se priključi morda Angliji*.

Med tem časom so se med ameriškimi Slovenci širile tudi vesti o grozovitem nezadovoljstvu med jugoslovanskim ljudstvom, ki da ni želelo pristopa k trojnemu paktu.²⁷ Ugibanj je bilo konec 25. marca; Jugoslavija je vendarle podpisala pogodbo, o kateri se je govorilo vse od začetka leta.²⁸ Kljub opozorilom in celo grožnjam so v konzervativnih ameriško-slovenskih časnikih v prvih komentarjih sprejeli pristop Jugoslavije k silam Osi presenetljivo razumevajoče. Bili so prepričani, da je kneza Pavla k temu dejanju vodila skrb za državo in da je bila tudi vlada ob tem popolnoma iskrena. Pravilnost tega dejanja bo tako pokazal čas, so zapisali. Verjeli so, da Jugoslavije Nemci ne bodo zasedli, dokler bo obstajala jugoslovanska armada in "stojita" za njenim hrbtom Grčija in Turčija.²⁹

Prvič pa je bilo med ameriškimi Slovenci opaziti nezadovoljstvo z angleško politiko. Čudili so se, kako da je Anglija pričakovala odpor balkanskih držav, ko pa jim ni nudila pravočasne podpore. Podobno naj bi po njihovem mnenju veljalo tudi za Moskvo.³⁰

Dogodke, ki so sledili, poznamo. V Jugoslaviji je prišlo 27. marca 1941 do državnega udara, ki je med ameriškimi Slovenci naletel na odkrito navdušenje, saj je bila Jugoslavija prva država, ki se je odkrito uprla Hitlerju.³¹ Čeprav je bila članica sil osi, se je izmuznila in napovedala *"boj na življenje in smrt, boj za svobodo in neodvisnost. Jugoslavija se je rešila in si zapisala prostor na najbolj častnem mestu v svetovni zgodovini. [...] Preobrat v Jugoslaviji, ki se je završil včeraj, je nepopisne vrednosti za svetovno demokracijo. Jugoslavija je bila prva, ki je vrgla Hitlerju polena pod noge. Tega svet ne more in ne bo nikdar pozabil."*³²

Takratni sodnik in kasnejši župan Clevelanda, Frank J. Lausche, je v Ameriški domovini zapisal, da domovino svojih staršev po junaškem dejanju ljubi še bolj in da še nikoli ni bil tako vesel, kot tisti dan, ko je zvedel, da se je Jugoslavija postavila ob stran demokracije.³³

Prvo navdušenje ob državnem udaru je kmalu zamenjala previdnost - iz "stare domovine" so prihajale vesti o uvedbi mobilizacije jugoslovanske vojske. Dan pred cvetno nedeljo so časniki poročali o skorajšnjem napadu na Jugoslavijo, saj se je na jugoslovanskih mejah pričela zbirati nemška armada.³⁴

Po cvetni nedelji so ameriško-slovenski časniki na prvih straneh objavili vesti o napadu Hitlerja na Jugoslavijo in Grčijo.³⁵ V naslednjih dneh so objavljali skopa

²⁷ Ameriška domovina, 20. 3. 1941, str. 1; *Narod v domovini je spregovoril.*

²⁸ Prosveta, 28. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija sklenila pogodbo z osiščem.*

²⁹ Ameriška domovina, 26. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija ostane nedotaknjena*; Glasilo K.S.K. Jednote, 26. 3. 1941, str. 8; *Jugoslavija pristopila k osišču.*

³⁰ Ameriška domovina, 26. 3. 1941, str. 2; *Bodočnost Jugoslavije.*

³¹ Glasilo K.S.K. Jednote, 2. 4. 1941, str. 1; *Preobrat vlade v Jugoslaviji. Kralj Peter II. zasedel prestol. Vlada ne odobrava pogodbe z osiščem*; Prosveta, 27. 3. 1941, str. 1; *Jugoslovanska armada revoltirala! Vlada premiera Cvetkovića padla!*; Prosveta, 31. 3. 1941, str. 2; *Živijo Jugoslavija.*

³² Ameriška domovina, 28. 3. 1941, str. 1; *Jugoslavija piše novo zgodovino*; Prosveta, 28. 3. 1941, str. 1; *Jugoslovanska oborožena sila pripravljena na spopad z Nemci.*

³³ Ameriška domovina, 29. 3. 1941, str. 1; *Mnenje naših ljudi o Jugoslaviji.*

³⁴ Ameriška domovina, 5. 4. 1941, str. 1; *Nemčija grmadi armado ob Jugoslaviji*; Prosveta, 3. 4. 1941, str. 3; *Nemške udarne enote se zbirajo v bližini Belgrada.*

³⁵ Ameriška domovina, 7. 4. 1941, str. 1; *Hitler je udaril na Jugoslavijo in Grčijo!*; Glasilo K.S.K. Jednote, 9. 4. 1941, str. 1; *Vpad nemških čet v Jugoslavijo - Grčijo. Ljubljana, Zagreb in Belgrad bombardirani.*

poročila o poteku vojne, 14. aprila pa so zapisali: "*Države Srbov, Hrvatov in*

Slovencev ni več".³⁶ V socialistično usmerjenem časniku Prosveta so dan po napadu na Jugoslavijo resignirano komentirali, da so rojaki po dveh letih in pol živčne vojne "*prišli na vrsto*". Zavedali so se, da napad pomeni konec Jugoslavije. "*Kraji naše stare domovine bodo začasno okupirani po nacističnih razbojnikih, petokoloncih in gestapovcih*." Kljub težkim časom pa so rojakom napovedali, da je izguba svobode le začasna, saj so na njihovi strani nepremagljive sile demokracije z Združenimi državami na čelu in da imajo podporo tudi med ameriškimi Slovenci.³⁷

Nacističnemu vojaškemu valjarju se niso mogle upreti niti velesile, kljub temu pa so v kasnejših komentarjih ameriški novinarji, specialisti za Balkan, videli vzroke za nagel poraz "*najmočnejše vojaške sile na Balkanu*" v slabi pripravljenosti armade, brezbržnosti generalštaba in izdajstvu.³⁸ Na splošno pa je bila Jugoslavija v ameriških medijih deležna vseh simpatij. V newyorškem časniku New Leader, ki ga je povzel časnik Prosveta, so celo zapisali "*Klobuk dol pred Jugoslovani! Njihova dežela bo morda zasedena, morda jih bo na stotisoče moralo umreti, ampak sramotno ne bodo umrli*".³⁹

Veliko ameriških Slovencev je sprejelo vojno in razkosanje "stare domovine" kot osebno tragedijo.⁴⁰ Nekaj pa je bilo tudi takšnih, ki so, po pisanju časnika Ameriška domovina, sprejeli razpad Jugoslavije z navdušenjem: "*Veliko je naših ljudi, res zelo veliko, ki so danes strašno veseli, da se je Jugoslavija razbila kot samostojna država. Nekateri raje vidijo da je prišla naša lepa Slovenija pod Nemčijo in Italijo, kot bi bila pa v eni državi s Hrvati in Srbi. Videti je, da stara mržnja proti Srbom še ni umrla pri mnogih naših ljudeh*". V uredništvu časnika so soglašali, da je Jugoslavija imela veliko napak in da je bilo resnično težko živeti pod eno streho z ljudmi raznih narodnosti in različnih mišljenj, obenem pa so nasprotnike Jugoslavije opozarjali, da je jugoslovanska vlada zaveznica ZDA, ki pomaga Veliki Britaniji poraziti nacizem, in da je, kdor hvali Hitlerja, ameriški sovražnik. "*Zato ne vpijete po salunih in drugod, kako prav da je, ker je Hitler razbil Jugoslavijo. /.../ Roosevelt je obljubil Jugoslaviji vso pomoč. /.../ Zato je razumljivo, da ameriški vladi niti ameriškemu narodu ne bo všeč, če boste zdaj klicali slavo Hitlerju in to v času, ko ga ves svet preklinja in ko milijoni ljudi ječijo pod njegovim okovanim škornjem*." Čeprav je bila v Ameriki zagotovljena svoboda govora, pa so opozarjali, da ameriška obveščevalna služba spremlja simpatizerje nacizma, ki bi se tako v primeru vstopa ZDA v vojno znašli v "*24 urah vsi na hladnem*". Od kod naj bi po mnenju uredništva časnika med ameriškimi Slovenci izvirale simpatije do nacizma? Slovenci so prihajali v Ameriko mladi in neizkušeni in niso poznali slovenskih narodnostnih bojev. V Ameriki so si nekaj prislužili, nakupili hiše in pričeli spoštovati samo premoženje in moč, takšnim pa je Hitler

³⁶ Ameriška domovina, 14. 4. 1941, str. 2; *Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ni več*; Prosveta, 18. 4. 1941, str. 1; *Nemčija naznanila kapitulacijo ostankov jugoslovanske armade*.

³⁷ Prosveta, 7. 4. 1941, str. 1; *Prišli so na vrsto*.

³⁸ Glasilo K.S.K. Jednote, 30. 4. 1941, str. 2; *Ameriški dnevnik o usodi Jugoslavije*; Glasilo K.S.K. Jednote, 7. 5. 1941, str. 7; *Izdajalstvo pospešilo padec Jugoslavije*; Glasilo K.S.K. Jednote, 14. 5. 1941, str. 6; *Zakaj je padla Jugoslavija*; Prosveta, 22. 5. 1941, str. 1; *Vzroki poraza Jugoslavije*.

³⁹ Prosveta, 7. 4. 1941, str. 2; *Klobuk dol pred Jugoslavijo*.

⁴⁰ Glasilo K.S.K. Jednote, 21. 5. 1941, str. 2; *Naša nesrečna stara domovina*.

imponiral. Zato so jih v uredništvu svarili: "*Slovan ni Nemcu nikdar enakopraven in naši ljudje bodo Nemcu vedno hlapci, dokler bodo pod njim jarmom. Tako žalostne usode vendar ne bomo privoščili slovenskim zanamcem*". Rešitev slovenskega naroda je bila po mnenju pisca, navdušenega ameriškega patriota, mogoča samo s pomočjo Združenih držav.⁴¹ V časniku Prosveta so zapisali, da je simpatizerje nacizma najti tudi med tistimi ameriški Slovenci, ki so imeli v Nemčiji sorodnike.⁴² Zato navdušenje nad nacizmom med nekaterimi ameriški Slovenci sploh ne preseneča - nekaj možnih vzrokov so navedli že v časniku, zavedati pa se moramo, da so ameriški Slovenci prihajali pred prvo svetovno vojno prek "velike luže" iz avstrijske države, nova država Kraljevina SHS, kasnejša Kraljevina Jugoslavija pa je imela veliko notranjih problemov. Zanimivo je, da ob prebiranju ameriško-slovenskih časnikov kasnejšega datuma podobnega pisanja ni več opaziti. Najbrž so marsikoga, ki je simpatiziral s Hitlerjem, prepričale vesti o nemških grozodejstvih nad slovenskim prebivalstvom, resno pa so vzeli tudi grožnje z zaporom. Spomnimo se samo, kaj se je pripetilo ameriškim državljanom japonskega porekla po napadu na Pearl Harbor.

Po kapitulaciji Jugoslavije so prek Švice in Turčije⁴³ v ZDA že meseca maja začele prihajati prve vesti, ki so pričale o grozodejstvih nacističnih okupatorjev v Srbiji.⁴⁴ V tem času so bile veze s Slovenijo še pretrgane: "*Nobenih listov, nobene pošte iz Slovenije*", so potarnali maja 1941 v časniku Glasilo K.S.K. Jednote.⁴⁵ Šele junija je iz okupirane Slovenije ponovno pričela prihajati pošta. Kot zanimivost velja povedati, da je pošta v obratni smeri prihajala iz ZDA na Portugalsko, od tam pa naprej do naslovnika. V ameriško-slovenskih časnikih so imeli običaj objavljati pisma iz "stare domovine", vendar so zaradi morebitnih represalij proti domačim v okupirani domovini imena in kraje izbrisali.⁴⁶ Minister dr. Miha Krek je še septembra na londonskem radiu izjavil, da iz Slovenije nima neposrednih sporočil, "*prav nobenih, tako temeljito so Nemci in Italijani popravili slovenske meje, da jih je pred celim svetom sram, in so hermetično zaprli vso zvezo Slovenije z ostalim svetom*".⁴⁷

Z vzpostavitev poštne povezave so začele prihajati v ZDA vesti o grozodejstvih nacistov v Sloveniji. V članku z naslovom "Teror nacijev v Sloveniji" so v časniku Glasilo K.S.K. Jednote iz dobro obveščениh virov objavili novice, da so nacisti v "stari domovini" ravnali podobno kot na Češkem in Poljskem in da je glavni nemški cilj zatreti vsako sled slovenskega naroda, slovenske kulture in slovenske civilizacije. V članku so podrobno opisali razkosanje Slovenije in še posebej opozorili na preganjanje duhovnikov in redovnic.⁴⁸

V naslednjih dneh in tednih so v ZDA prihajale vedno nove in nove vesti o

⁴¹ Ameriška domovina, 28. 4. 1941, str. 2; *Resna beseda našim ljudem*.

⁴² Prosveta, 22. 1. 1941, str. 1; *Čuvajte se propagande*.

⁴³ Prosveta, 23. 8. 1941, str. 3; *Drobne vesti o stanju v Jugoslaviji. Na podlagi poročil iz Švice in Ankare*.

⁴⁴ Glasilo K.S.K. Jednote, 21. 5. 1941, str. 1; *Barbarsko početje Nemcev v Srbiji*; Prosveta, 13. 5. 1941, str. 2; *Nacijske brutalnosti v Belgradu. Nemci pobijajo srbske ujetnike*.

⁴⁵ Glasilo K.S.K. Jednote, 21. 5. 1941, str. 2; *Naša nesrečna stara domovina*.

⁴⁶ Glasilo K.S.K. Jednote, 30. 7. 1941, str. 1; Prim.: *Veliki petek v Sloveniji*.

⁴⁷ Glasilo K.S.K. Jednote, 3. 9. 1941, str. 3; *Slovenski minister dr. Miha Krek kliče narod k jedinstvu*.

⁴⁸ Glasilo K.S.K. Jednote, 25. 6. 1941, str. 1 in 5; *Teror nacijev v Sloveniji. Ubogo naše ljudstvo*.

terorju nacistov nad rojaki v "stari domovini".⁴⁹ Vesti iz italijanskega zasedbenega ozemlja so bile nekoliko manj zaskrbljujoče. Časnik Glasilo K.S.K. Jednote je v začetku septembra objavil pismo, ki ga je prek "velike luže" poslal svoji sestri neki Ljubljčan. Jugoslovansko obrambo je opisal kot polomijo, kakršne svet še ni doživel: "*Par dni vojne, potem pa so voditelji pobegnili z denarjem ter druge pustili na cedilu, češ, sedaj pa delajte, kar hočete.*" Pisec zgrožen opisuje, kako so začeli jugoslovanski vojaki orožje odmetavati in bežati domov, druge pa je zajel sovražnik. V takšnem kaosu naj bi njegovi someščani pokradli, kar se je pokrasti dalo, kradli so drug drugemu, "*bili so kakor podivjana tolpa.*" Omenil je še kar znosno italijansko zasedbo, vseeno pa je v mestu primanjkovalo hrane, zato so parke in travnike v mestu preorali in zasadili poljščine. "*Bogve kdaj bo tega konec in kakšen bo ta?*", je zaključil pisec. Sestri je zaželel, naj bo Amerika pametna, da ne bo New York postal drugi Beograd ali London.⁵⁰

Najbolj podrobno in doživeto pa so o grozotah, ki so se dogajale v razkosani Sloveniji, ameriške rojake seznanili redki posamezniki, ki se jim je uspelo prebiti iz okupirane domovine. Med njimi naj omenim ameriškega duhovnika slovenskega rodu Josipa Lekana, ki je študiral v Švici in pred vrnitvijo v ZDA obiskal domovino svojih staršev.⁵¹ Posebno mesto med prebežniki iz "stare domovine" pa pripada patru Kazimirju Zakrajšku,⁵² saj je bil prvi Slovenec, ki mu je po okupaciji Slovenije avgusta 1941 uspelo pribežati v ZDA.⁵³ Veliki antinacist je po vrnitvi v ZDA po slovenskih naselbinah organiziral predavanja, objavljajl članke v časnikih in v njih rojakom slikal težak položaj v Sloveniji. Na vprašanje, kako je doma, je Zakrajšek odgovarjal "*Strašno, strašno! Ameriški Slovenci si niti od daleč ne morete predstavljati, skozi kakšno Kalvarijo trpljenja in umiranja gre pravkar naš narod v svoji 'bivši domovini'*". V enem izmed prvih intervjujev, ki ga je dal pater Zakrajšek po prihodu v ZDA, je dejal, da je trpljenje Slovencev največje v tisočletni narodni zgodovini. V njegovi izjavi je bilo v ameriško-slovenskih časnikih prvič mogoče prebrati o nakani nacistov in o Hitlerjevem ukazu: "*V treh mesecih mora biti Slovenija nemška in sicer vsa nemška.*" Ameriškim Slovencem je spregovoril o tisočih pregnancih v Srbijo in Nemčijo in o nacističnem pogromu proti slovenskim intelektualcem in duhovnikom. Svojim ameriškim rojakom je položil na srce: "*Bratje, ne pozabite nas v tem strašnem črnem petku, katerega preživljamo, saj ste kri naše krvi. Med njimi so vaši otroci, vaši starši, vaši sorodniki. [...] Ameriški Slovenci pomagajte finančno rešiti svoj narod strašne, da najstrašnejše smrti za lakoto in za vsem hudim. Bog bo stotero poplačal na vaših otrokih, kar sedaj v tem strašnem trpljenju storite za svoj nesrečni narod*".⁵⁴ V

⁴⁹ Glasilo K.S.K. Jednote, 23. 7. 1941, str. 1; Prim.: *Naciji zapirajo Slovence*; Glasilo K.S.K. Jednote, 23. 7. 1941, str. 2; *Poljska in naša Slovenija prizadeta*; Glasilo K.S.K. Jednote, 20. 8. 1941, str. 3; *Važno pismo iz Ljubljane*; Glasilo K.S.K. Jednote, 23. 7. 1941, str. 1; *Iz naše nesrečne domovine. 400.000 otrok odvedeno v Nemčijo.*

⁵⁰ Glasilo K.S.K. Jednote, 3. 9. 1941, str. 1; Prim.: *Zanimivo pismo iz Ljubljane.*

⁵¹ Glasilo K.S.K. Jednote, 25. 6. 1941, str. 1; *Slovenski duhovnik Rev. Jos. Lekan, opisuje potovanje iz domovine*; Glasilo K.S.K. Jednote, 2. 7. 1941, str. 3; *Slovenski duhovnik Rev. Jos. Lekan opisuje potovanje iz domovine.*

⁵² O patru Kazimirju Zakrajšku glej Darko Friš: *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1907-1928)*. Viri 6, Ljubljana 1993; isti, *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928-1958)*, Viri 8, Ljubljana 1995.

⁵³ Glasilo K.S.K. Jednote, 27. 8. 1941, str. 5; *Nepopisno gorje naših rojakov v stari domovini* (drugo poročilo patra K. Zakrajška).

⁵⁴ Glasilo K.S.K. Jednote, 20. 8. 1941, str. 2; *Rev. Kazimir Zakrajšek, O.F.M., Pretresljivo poročilo*

poduk in večer opomin je pater Zakrajšek leta 1942 izdal knjigo z naslovom *Ko smo šli v morje bridkosti* in v njej opisal svoj beg iz domovine in trpljenje slovenskega naroda.⁵⁵

Poročila o razmerah v okupirani "stari domovini" so prihajala med ameriške Slovence tudi s pomočjo dopisništva "Centralnega presbiroja" pri kraljevem poslanstvu v Washingtonu.⁵⁶ V enem izmed poročil so objavili govor ministra dr. Mihe Kreka na londonskem radiu. V njem je govoril o nemških in madžarskih pogromih nad slovenskim prebivalstvom, o zapiranju, streljanju, obešanju in izganjanju v Srbijo in Nemčijo. "*Golgota in bolečina Slovencev je neizmerna*", je ocenil minister Krek položaj v "stari domovini".⁵⁷

O grozotah v okupirani "stari domovini" so ameriško-slovenski časniki poročali tudi v naslednjih mesecih in tako ameriške Slovence utrjevali v antinacistični drži in krepili zavest, da so ZDA in Velika Britanija zadnji branik svetovne demokracije. Pod njihovim vplivom je večina slovenskih priseljencev v Ameriki podpirala zunanjo politiko predsednika Roosevelta, ameriško intervencijo in pomoč Veliki Britaniji.

Podobno kot med prvo svetovno vojno, so ameriški Slovenci kmalu po napadu na Jugoslavijo začeli z organiziranjem pomoči trpečim rojakom.⁵⁸ Med prvimi je bil jugoslovanski poslanik v Washingtonu D.C. Konstantin Fotić, ki je pozval ameriške Slovence, naj začnejo z zbiranjem pomoči za trpečo domovino,⁵⁹ poleg tega pa je obveščal ameriško javnost o dogajanjih v domovini.⁶⁰ Fotić se je pri organiziranju pomoči obrnil na bratske podporne organizacije Srbski narodni savez, Hrvatsko bratsko zajednico, Kranjsko-slovensko katoliško jednoto, Slovensko narodno podporno jednoto in Jugoslovansko katoliško jednoto.⁶¹ V Kranjsko-slovenski katoliški jednoti so se takoj odzvali na njegovo pobudo. Glavni tajnik Jednote Josip Zalar je že 9. aprila pozval člane, da "*TAKOJ započnemo z dobrodelno akcijo v korist Jugoslovanskega reliefa*," in tako sledijo zgledu krajevnega društva sv. Antona Padovinskega, št. 72 iz mesta Ely (Minnesota), ki je že dan po napadu na Jugoslavijo namenil manjšo finančno pomoč rojakom v "stari domovini". Zbrani denar so organizatorji nameravali s pomočjo ameriškega Rdečega križa poslati pomoči potrebnim.⁶² Žal je ta akcija propadla, ker naj bi bratske podporne organizacije želele imeti določeno kontrolo nad porabo zbranih sredstev.⁶³

Nove akcije zbiranja pomoči rojakom v domovini so nekaj dni kasneje začeli na pobudo konzula v Clevelandu dr. Mallyja. Slovenske žene in dekleta so 15. aprila

iz stare domovine. Umirajoča Slovenija nas prosi pomoči; Glasilo K.S.K. Jednote, 17. 9. 1941, str. 2; Babšek, Slovenske duše rešite.

⁵⁵ O. K. Zakrajšek, O.F.M.: *Ko smo šli v morje bridkosti*. Washington D.C. 1942.

⁵⁶ Prosveta, 23. 6. 1941, str. 1; *Nacijski teror na Slovenskem*.

⁵⁷ Glasilo K.S.K. Jednote, 9. 9. 1941, str. 3; *Slovenski minister dr. Miha Krek kliče k edinstvu*.

⁵⁸ O gibanju za materialno pomoč ameriških Slovencev "stari domovini" leta 1941 v Matjaž Klemenčič: *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*. Maribor 1987, str. 165-174.

⁵⁹ Glasilo K.S.K. Jednote, 16. 4. 1941, str. 6; *Nujen apel Jugoslovanskega poslanika*.

⁶⁰ Glasilo K.S.K. Jednote, 9. 4. 1941, str. 6; *Poklon jugoslovanskemu poslaniku dr. Fotiću*.

⁶¹ Ameriška domovina, 21. 4. 1941, št. 1; Izjava jugoslovanskega poslanika dr. Fotića.

⁶² Glasilo K.S.K. Jednote, 9. 4. 1941, str. 1; *Pomagajmo našim nesrečnim sobratom v Jugoslaviji! Apel na vsa društva in vse članstvo K.S.K. Jednote; Glasilo K.S.K. Jednote, 16. 4. 1941, str. 6; Pomagajmo našim nesrečnim sobratom v Jugoslaviji! Apel na vsa društva in vse članstvo K.S.K. Jednote.*

⁶³ Klemenčič, n.d., str. 166.

1941 ustanovile Jugoslovanski Rdeči križ, pododsek clevelandskega Rdečega križa.⁶⁴ Pomoč so samoiniciativno začeli zbirati tudi posamezniki - prvi znani dobrotnik je Ivan Babnik, ki je namenil trpečim v domovini tedenski zaslužek v višini 27,50 dolarjev.⁶⁵ V Clevelandu so že 26. aprila pripravili prvo javno

manifestacijo za trpeče v "stari domovini", t.i. Jugoslovanski večer, ki se ga je udeležilo nad 2000 ameriških Slovencev. Čisti izkupiček prireditve je znašal nad 1.000 dolarjev, denarja pa zaradi vojnih razmer niso mogli takoj poslati v "staro domovino".⁶⁶

Z organiziranim zbiranjem pomoči rojakom v "stari domovini" so začeli konec aprila 1941, ko so ustanovili Jugoslovanski pomožni odbor-slovensko sekcijo⁶⁷; ob ustanovitvi se mu je pridružilo sedem slovenskih bratskih podpornih organizacij: Ameriška bratska zveza, Jugoslovanska podporna zveza Sloga, Kranjsko-slovenska katoliška jednota, Slovenska narodno podporna jednota, Slovenska svobodomislena podporna zveza, Slovenska zapadna zveza in Slovenska ženska zveza,⁶⁸ ki so ustanovljale krajevne odbore za zbiranje pomoči.⁶⁹ Zanimivo je, da se ameriški Slovenci na to akcijo niso odzvali v večjem številu. Nekateri so bili skeptični, ker pomoči v okupirano Slovenijo ni bilo mogoče pošiljati, saj bi vsaka pomoč zanesljivo ostala v rokah okupatorjev.⁷⁰ Tisti, ki so imeli v Sloveniji svojce, so nasprotovali akciji in želeli sorodnikom pomoč predati sami. Nekateri so bili tudi mnenja, da so mnogi ameriški Slovenci sami potrebni pomoči,⁷¹ druge je motilo, da so pri organizaciji imeli močan vpliv predstavniki kraljeve vlade v Londonu, tretji pa so bili prepričani, da s pošiljanjem pomoči v okupirano Slovenijo pomagajo okupatorjem. Pojavljali so se tudi očitki, da se Slovenci spomnijo na rojake v ZDA le, kadar potrebujejo njihov denar. Akcijo so slabila tudi ideološka in politična nasprotja med posameznimi bratskimi podpornimi organizacijami.⁷² Jugoslovanski pomožni odbor - slovenska sekcija je do 15. decembra uspela kljub močni propagandi zbrati le 12.631,79 dolarjev,⁷³ kar za okoli 100.000 odraslih članov⁷⁴ pridruženih bratskih podpornih organizacij ni bil pretiran uspeh.

Pomoč so samostojno in mnogo bolj uspešno organizirali v katoliškem taboru, ko so po prihodu patra Kazimirja Zakrajška, ki je avgusta 1941 uspel pribežati iz

⁶⁴ Ameriška domovina, 17. 4. 1941, str. 1; *Organiziran je jugoslovanski Rdeči križ*; Glasilo K.S.K. Jednote, 23. 4. 1941, str. 6; *Jugoslovanski Rdeči križ je organiziran*.

⁶⁵ Ameriška domovina, 9. 4. 1941, str. 2; *Na pomoč domovini*.

⁶⁶ Ameriška domovina, 28. 4. 1941, str. 1; *Jugoslovanski večer je bil popolni uspeh*; Glasilo K.S.K. Jednote, 30. 4. 1941, str. 5 in 6; *Jugoslovanski večer v Clevelandu*.

⁶⁷ Prosveta, 11. 4. 1941, str. 1; *Pomožna akcija za Jugoslavijo*; Glasilo K.S.K. Jednote, 30. 4. 1941, str. 3; *Zborovanje slovenskih podpornih organizacij dne 19. 4. 1941 v glavnem stanu SNPJ, Chicago, Illinois*.

⁶⁸ Prosveta, 21. 4. 1941, str. 1; *Jugoslovanski pomožni odbor*; Prosveta, 23. 4. 1941, str. 1; *Ameriškim Slovincem*.

⁶⁹ Prosveta, 9. 7. 1941, str. 2; *Ameriškim Slovincem. Organizirajte lokalne odbore Slovenske sekcije Jugoslovanskega pomožnega odbora v Ameriki*.

⁷⁰ Ameriška domovina, 16. 4. 1941, str. 2; *Kako je z relifom za Jugoslavijo*; Ameriška domovina, 29. 4. 1941, str. 1; *Denar bo v zanesljivih rokah*.

⁷¹ Prosveta, 26. 8. 1941, str. 2; *Jack Yert, Pomagajmo prvo sebi*.

⁷² Prosveta, 12. 9. 1941, str. 1; *Na ta način ne pojde!*

⁷³ Glasilo K.S.K. Jednote, 31. 12. 1941, str. 3; *Janko J. Rogelj, Jugoslovanski pomožni odbor*.

⁷⁴ Glasilo K.S.K. Jednote, 5. 11. 1941, str. 2; *Sto tisoč dolarjev*.

Ljubljane,⁷⁵ ustanovili Pomožno akcijo slovenskih župnij, ki ji je uspelo zbrati okoli 9000 dolarjev, preostanek do 40.000 dolarjev pa je prispevala katoliška Cerkev v ZDA. Slovenski frančiškani v ZDA so se zbiranja pomoči lotili na pobudo ljubljanskega škofa Rožmana, namenjena pa je bila v prvi vrsti tistim duhovnikom, ki so bili pregnani z nemškega okupacijskega ozemlja. Zbrana sredstva so poslali prek Vatikana, že decembra 1941 lahko v časnikih preberemo, da je težko pričakovana pomoč prispela v Ljubljano in Maribor.⁷⁶

Po napadu in okupaciji Jugoslavije so ameriški Slovenci za razliko od trpečih rojakov živeli še naprej svobodno, a pod vedno večjim pritiskom, saj se je grozeča nevarnost vojne tudi njim vedno bolj približevala. Ameriška politika je namreč prek sredstev javnega obveščanja celo leto 1941 pripravljala Američane na možnost vojne, v vojaško kolesje pa so se vključili tudi ameriški Slovenci, ki so kot naturalizirani državljani potrdili lojalnost svoji "novi domovini". Protinacistična drža in miselnost, da so ZDA in Velika Britanija zadnji branik svetovne demokracije, sta se po okupaciji Slovenije med ameriški Slovenci še povečali. Slovenski priseljenci v Ameriki so večinoma podpirali zunanjo politiko predsednika Roosevelta, ameriško intervencijo in pomoč Veliki Britaniji. Med njimi pa so bili tudi simpatizerji Hitlerja in razpada Jugoslavije, vendar zaradi ameriške zunanje politične usmeritve javno niso delovali.

Sredi leta 1941 se je že nekaj tisoč slovenskih priseljencev urilo pod ameriško zastavo. Prvi padli slovenski priseljenec v ameriški vojski je bil mornar Lojze Dobnikar, ki je izgubil svoje življenje na torpediranem rušilcu Kearney južno od Islandije oktobra 1941,⁷⁷ v naslednjih letih vojne pa je bilo padlih ameriških vojakov slovenskega rodu še veliko več. Japonski napad na Pearl Harbor 7. decembra 1941 je potegnil ZDA v vojno viхро,⁷⁸ s tem pa so tudi ameriški Slovenci postali aktivni udeleženci druge svetovne vojne.

Napad na Pearl Harbor je po pisanju zgodovinarja Hennryja B. Parksa združil celotni ameriški narod kot nikoli v zgodovini.⁷⁹ To trditev dokazuje tudi pisanje pomembnega člana slovenske diaspore, glavnega tajnika Kranjsko slovenske katoliške jednote Josipa Zalarja po napadu na Pearl Harbor: "*Napočil je čas, da sedaj javno pokažemo, kako visoko čislamo, ljubimo in spoštujemo našo novo domovino - Ameriko. Kot lojalni ameriški Slovenci in Američani bodimo vdani državljeni in storimo vse, da pomagamo naši vladi do zmage!*"⁸⁰

Darko Friš

AMERICAN SLOVENES AND 1941

S u m m a r y

---

⁷⁵ Glasilo K.S.K. Jednote, 20. 8. 1941, str. 8; *Pridite poslušat besedo iz Slovenije*.

⁷⁶ Glasilo K.S.K. Jednote, 10. 12. 1941, str. 2; *Denarna pomoč dospela v Slovenijo*. V nobenem od slovenskih škofijskih arhivov nisem našel dokumente, ki bi potrjevali, da je bila pomoč prejeta.

⁷⁷ Ameriška domovina, 23. 10. 1941, str. 2; *Lojze Dobnikar - prva žrtev*; Glasilo K.S.K. Jednote, 29. 10. 1941, str. 1; *Prvi ameriški Slovenec žrtev vojne*.

⁷⁸ Glasilo K.S.K. Jednote, 29. 10. 1941, str. 1; *Vojna med Japonsko in Ameriko*.

⁷⁹ Parks, n.d., str. 659.

⁸⁰ Glasilo K.S.K. Jednote, 10. 12. 1941, str. 1; *Josip Zalar, Bratje in sestre ohranimo mirno kri!*.

Although the President of the United States of America, F. D. Roosevelt, tried hard to prevent the outbreak of the Second World War, his hands were tied because of the US laws on neutrality and public opinion which favoured American isolation. As early as 1940, however, two thirds of Americans rejected isolationism convinced that defeating Hitler was more important than the principle of military non-intervention. Supported by public opinion, the building-up of military defence strengthened progressively. When, in September 1940, the first peace-time military recruitment was carried out in the United States, many American Slovenes donned the uniform. Alarmed by the German invasion of Poland, they entered the year 1941 fearing that the horrors of war threatened their 'old homeland' as well. Commentaries in the Slovene papers published in the States at the time expressed fear and, at the same time, a moderate, somewhat, optimism and hope. They swung between the hope that Yugoslavia would succeed in preserving its neutrality and avoid joining the Axis Powers and more realistic fears that it would join them or be destroyed by their military machine.

The *coup d'etat* in Yugoslavia, on 27 March, was greatly welcomed by American Slovenes as Yugoslavia was the first country to openly oppose Hitler. The initial enthusiasm, however, soon gave way to caution when news of the mobilisation of the Yugoslav army started to arrive from the 'old homeland'. The news of Hitler's invasion of Yugoslavia and Greece, on 6 April, appeared on the front pages of the American Slovene papers. This was followed by rather scant reports on the progress of the war, until it was established, in mid-April, that Yugoslavia no longer existed. American Slovenes experienced the war and the carving up of their 'old homeland' as a personal tragedy, although there were also some who welcomed the collapse of Yugoslavia with enthusiasm.

After the capitulation of Yugoslavia all communications with Slovenia were severed. Following the restoration of the postal service in June that year, news of the Nazi terror over compatriots in the 'old homeland' began to come in, while that from the Italian occupied territory was less alarming. The reports on the situation in the 'old homeland' reached American Slovenes also through the correspondence of the 'Central Press Bureau' at the Yugoslav Royal Embassy in Washington.

Similarly as in the First World War, American Slovenes began organising aid for their suffering compatriots soon after the invasion of Yugoslavia. They founded the Slovene Section of the Yugoslav Auxiliary Committee (*Jugoslovanski pomožni odbor - Slovenska sekcija*). This was joined by seven Slovene fraternal aid organisations which set up local fund raising committees. This campaign failed to find massive response among the American Slovenes. The aid was raised much more successfully and independently by the Catholic camp with the founding of the Auxiliary Campaign of Slovene Parishes (*Pomožna akcija slovenskih župnij*). They sent their aid through the Vatican as early as December 1941.

Unlike their suffering compatriots, American Slovenes continued to live in peace, although under the growing threat of war they started to prepare for it. American Slovenes enlisted in the US military machine thereby demonstrating their loyalty as naturalised citizens to their 'new homeland'. The occupation of Slovenia strengthened the conviction among American Slovenes that the US and Great Britain were the last remaining bulwarks of world democracy. Most Slovene emigrants in America supported President Roosevelt's foreign policy and American military intervention in aid of Great Britain, although there were also Hitler's sympathisers and those who welcomed the disintegration of Yugoslavia. By mid-1941 several thousand Slovene emigrants were undergoing military training under the American flag. After the Japanese attack on Pearl Harbor on 7 December 1941 they were, together with their host country, drawn and actively involved in the Second World War.

Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije

Skupina partizanov na Krimu avgusta 1941 v takratni značilni planinski opravi. Na levi od zgoraj navzdol: Dragomir Makuc-Muc, Dušan Pičkulín, Lado Janežič-Laso, Ivan Zadnikar. Janežič je bil na procesu proti Ljubu Šercerju decembra 1941 obsojen na smrt, kazen spremenjena v dosmrtno ječo; umrl po vojni. Zadnikar je bil na pred italijanskim vojaškim sodiščem obsojen na smrt in 30. 3. 1942 ustreljen v Gramozni jami v Ljubljani.

